

LA BIOGRAFIA SANTFRANCISCANA DE G. K. CHESTERTON. EL SEU RESSÒ A CATALUNYA*

L'escriptor catòlic anglès G. K. Chesterton (1874-1936) va ser, sense cap mena de dubte, un dels escriptors europeus que més presència va tenir a Catalunya en aquest període, i més enllà. Un bon nombre d'escriptors, periodistes, intel·lectuals i religiosos catalans es van acostar a la seva figura, el van llegir o el van admirar, i alguns fins i tot es van deixar influir per la seva escriptura i el seu estil. Dins la comunitat franciscana, hem de destacar un personatge, el pare Miquel d'Esplugues, com a capdavanter en la divulgació de Chesterton al nostre país, encara que el seu coneixement de l'autor fos mediat per les traduccions franceses que s'anaven fent visibles després de la Guerra Gran. En la plataforma d'*Estudios Franciscanos* que va fundar ell mateix el 1907, Esplugues hi va fer publicar, l'any 1920, el primer assaig seriós sobre l'escriptor anglès a la Península, a càrrec del jesuïta Joseph de Tonquédec;¹ al cap de dos anys es difonia en aquesta mateixa revista la conversió de Chesterton al catolicisme, a través del corresponsal de l'*Osservatore Romano*, el qual acollia entusiàsticament la notícia i pronosticava alhora un *boom* editorial de les traduccions, “almeno delle sue opere più

* Aquest treball s'inscriu en el projecte HUM2005 – 03926/FILO (*La recepción de formas literarias, corrientes y géneros, y su traducción en la literatura catalana, 1906-1939*). Una primitiva versió es va llegir en el marc de les Jornades d'Estudis Franciscans (“Franciscanisme i art europeu”; Facultat de Teologia de Catalunya, 28 i 29 de juny de 2006).

¹ “G. K. Chesterton, *La filosofía de un humorista*” (publicat primer a *Études*, abril-juny 1920, en quatre parts: I. “La philosophie d'un humoriste”, II. “Une manière de prendre la vie”, III. “L'art”, i IV. “La religion”), *Estudios Franciscanos*, 24 (1920), 311-316, 382-386, i 25 (1920), 222-225, 301-303. La traducció, signada per P. i inclosa dins la secció “Revista de revistes”, és força lliure, resumida a trossos, i presenta omissions importants, sobretot en les citacions d'obres de Chesterton —compactades en alguns casos i sense consignar l'obra de procedència—, i alguns errors d'interpretació. El pensament de Chesterton hi és explicat amb detall a partir de tres obres primerenques: *Heretics*, *Orthodoxy* i *The Ball and the Cross*. Joseph de Tonquédec (1868-1962), especialista en Aristòtil i Sant Tomàs, publicà el mateix any *G. K. Chesterton, ses idées et son caractère* (París: Nouvelle Librairie Nationale, 1920); signà també el prefaci a la versió francesa d'*Orthodoxy* (1923). La biblioteca d'Esplugues incloïa tres obres de Chesterton (cf. F.-M. Vallhonrat, “El P. Esplugues a través dels llibres de la seva biblioteca”, *Criterion*, 11 (1935), 294-306 (303)); eren, amb tota probabilitat, *Orthodoxie*, *St. François d'Assise* i *L'home perdurable*.

belle”, és a dir, *Heretics, Orthodoxy, The Ball and the Cross, The Man Who Was Thursday, The Flying Inn* i els dos volums fins aleshores apareguts del *Father Brown*.²

En aquesta divulgació de Chesterton, Esplugues va comptar amb la col·laboració d'il·lustres representants del món cultural i literari català amb els quals va mantenir una forta amistat —Marià Manent, Jaume Bofill i Mates, Tomàs Garcés, Pau Romeva, o Josep M. de Sagarra—, en un context de gran vitalitat del moviment franciscanòfil en la cultura catalana.³ Sabem que Esplugues va seguir de ben a prop el procés de traducció de la primera obra de Chesterton en versió catalana, *L'home perdurable* (1927), a càrrec del poeta Marià Manent; la va ressenyar a les planes de *La Nova Revista*, una revista d'alta cultura fundada per Josep M. Junoy on, gràcies a la decidida campanya de Pau Romeva, s'hi van reproduir una bona part dels comentaris catalans publicats al voltant de l'escriptor.⁴ M'atreviria a afirmar que fou el mateix pare Miquel el qui, prèviament, va engrescar Manent a traduir al castellà el *St. Francis of Assisi* (1923) de Chesterton,

² Enrico Furt, “Chesterton”, *Estudios Franciscanos*, 29 (1922), 393-396.

³ Vegeu els dos aprofundits estudis de Valentí Serra, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)* (Barcelona: Facultat de Teologia, 2000), pp. 181-193, i *El Terç de Orde dels Caputxins: Aportacions del laïcat franciscà a la història contemporània de Catalunya (1883-1957)* (Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2004), pp. 387-449. Vegeu també Joan Antoni Paloma, “Del P. Miquel d'Esplugues i els escriptors”, *Estudios Franciscanos*, 86 (1985), 233-237; Joan Antoni Paloma, “Correspondència entre Josep Carner i el pare Miquel d'Esplugues”, dins *Miscel·lània Pere Bohigas*, 3 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983), pp. 373-396; repr. dins *Epistolari de Josep Carner*, I, ed. Albert Manent i Jaume Medina (Barcelona: Curial, 1994), pp. 203-239 (un resum del moviment franciscanòfil i de la influència d'Esplugues sobre Carner a les pp. 205-207); Marcel Ortín, *La prosa literària de Josep Carner* (Barcelona: Quaderns Crema, 1996), pp. 267-273. Carner va ser l'autor de la primera traducció catalana de les *Floretes* de Sant Francesc, del 1909, encarregada pel pare Rupert Maria de Manresa: vegeu Ortín, *La prosa literària de Josep Carner*, pp. 96, 105, 112, 234. Vegeu també Josep M. de Sagarra, *Memòries* (Barcelona: Aedos), p. 347. Joan Antoni Paloma, “Epistolari del P. Miquel d'Esplugues amb Jaume Bofill i Mates”, dins *Miscel·lània Joan Gili*, ed. Albert Manent i Jaume Medina (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988), pp. 407-430. Sobre el franciscanisme cultural, vegeu Basili de Rubí, “Expansió cultural del franciscanisme a Catalunya en la dècada 1926-1936”, *Estudios Franciscanos*, 86 (1985), 603-660; Josep Massot i Muntaner, “El franciscanisme”, dins *Aproximació de la història religiosa de la Catalunya contemporània* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973), pp. 76-83. Sobre el franciscanisme literari, vegeu: M. Lluïsa Julià Capdevila, *Joaquim Ruyra, narrador* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), pp. 233-239; Enric Bou, *La poesia de Guerau de Liost. Natura, amor, humor* (Barcelona: Edicions 62, 1985), pp. 153-156; Montserrat Roser, *El llegat anglès de Marià Manent* (Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998), pp. 65-70, i Gabriella Gavagnin, *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005), pp. 266-269.

⁴ Cf. “*L'home perdurable*”, *La Nova Revista*, 2 (1927), 291-97. Vegeu Pau Romeva, *Textos sobre G. K. Chesterton*, introd. i ed. Sílvia Coll-Vinent i Josep Monserrat Molas (Barcelona: Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull, 2006).

publicat a Barcelona en 1925.⁵ Ho devia fer ja pensant en una efemèride que havia de tenir lloc l'any següent, i de la qual Esplugues fou l'ànima organitzadora: la celebració de l'any franciscà, iniciat el 1926 i perllongat durant tot l'any 1927, en el setè centenari de la mort del *Poverello*.⁶ Chesterton havia fet anteriorment una estada llarga a Catalunya, durant el mes de maig de 1926, ressenyada amb tot detall a la premsa de l'època. Ja aleshores el llibre de sant Francesc figurava en un lloc prominent en les cròniques de periodistes catòlics, especialment atents a la visita de l'escriptor a Barcelona.⁷ Per la seva banda, Chesterton va participar en els actes organitzats a Londres amb motiu de l'efemèride franciscana, segons informava en una carta adreçada a Josep M. Junoy, després d'agrair-li la felicitat estada en terres catalanes:

Ara acabo de tornar de Londres, on he hagut de dirigir la commemoració de Sant Francesc d'Assís, que havia estat preparada com un programa per la T. S. F. Em semblà un fet molt extraordinari això de lloar Sant Francesc per mitjà de tota aquesta complicada teranyina moderna de comunicacions científiques. Però vaig haver d'acceptar l'encàrrec principalment perquè sabia que si jo hagués refusat ho hagueren lliurat tot a mans d'algun poca-solta esteta protestant, que hauria dit a tothom que Sant Francesc era un vegetarià modern o un sectari estúpid que sols cercava barallar-se amb el Papa. Fou un cas ben estrany, seure sol en una saleta i saber que estàveu parlant a milers de persones que no us podien replicar. És cosa que em desplaça per aquesta raó, que és cosa que a mi em sembla una contradicció de la democràcia. Justament allò que fa que un home parli bé és el lleu sobresalt que hi ha, la mil·lèsima part d'una probabilitat —àdhuc en aquests dies degenerats— de que la multitud s'alci per esbocinar-lo. Però jo he parlat a grans multituds, àdhuc a multituds hostils, i mai no m'he sentit tan nerviós com en parlar a una màquina que no podia enraonar, ni riure, ni cridar, ni res. No em vaig poder estar de fantasiar tota l'estona si d'ací a 700 anys (quan hi haurà nova maquinària o potser gens de maquinària) és probable que mig món s'estigui commemorant el nom de Nietzsche, o Carles Marx, o H. G. Wells, o de cap de les persones que hom suposa que fan cara d'ésser importants. Podem tenir una pia esperança que la literatura de les nostres obres serà encara llegida com a clàssica; però àdhuc això, ai!, no és pas enterament cert. Jo vaig provar de dir a

⁵ *St. Francis of Assisi* (Londres: Hodder & Stoughton, 1923); *San Francisco de Asís* (Barcelona: Políglota, 1925). Manent va escriure al pare John O'Connor, amic personal de Chesterton, a fi de gestionar-ne els drets per a la traducció: vegeu Roser, *El llegat anglès de Marià Manent*, p. 81.

⁶ Vegeu-ne un resum en Joaquim Civera i Sormaní, “Crònica de l'any franciscà a Catalunya”, dins *Franciscalia* (Barcelona: Editorial Franciscana, 1928), pp. 389-396.

⁷ Vegeu Josep F. Ràfols, “El Sant Francesc de Chesterton”, *La Veu de Catalunya*, 12 maig 1926, p. 5; Ramon Rucabado, “Chesterton i Sant Francesc”, *La Veu de Catalunya*, 16 maig 1926, p. 7. Sobre l'estada de Chesterton a Catalunya, vegeu Sílvia Coll-Vinent, “Chesterton's First Visit to Catalonia and its Context”, *Chesterton Review*, 31 (2005), 103-119.

la gent que els moderns parlaven massa de les Floretes de Sant Francesc i oblidaven els Grans Fruits de Sant Francesc.⁸

Les celebracions franciscanes van servir perquè el llibre de Chesterton esdevingués, al seu torn, un punt de referència per a dues contribucions literàries aparegudes llavors al voltant de la figura del sant. Així, Esplugues, en el primer capítol de la seva vida del *Poverello*, on definia la paradoxa del cristianisme i de sant Francesc, comentava la conversió de l'escriptor al catolicisme produïda en el context d'una reacció contra el positivisme de l'època i viscuda des d'un esperit paradoxal i irònic, i conclouia amb la descripció de Chesterton com a “apòstol modern de fecunditats insospitades”;⁹ citava, més endavant, passatges extrets del *Saint François d'Assisse* i d'*Orthodoxie*, els dos llibres d'apologètica de l'autor publicats fins aleshores. D'altra banda, el polític i escriptor Jaume Bofill i Mates va utilitzar el *Sant Francesc* de Chesterton per il·lustrar una conferència llegida amb motiu dels actes de l'any franciscà, publicada posteriorment amb el títol *Notes sobre l'esperit de Sant Francesc*.¹⁰

La simpatia d'Esplugues envers Chesterton es podria explicar pel to apologètic i provocador dels seus escrits, el qual congeniava perfectament amb el temperament polèmic del pare Miquel.¹¹ Escau recordar aquí la descripció que va fer Josep M. de Sagarra de l'il·lustre caputxí com una figura chestertoniana, destacada per la seva natural vivacitat i les seves maneres paradoxals, especialment brillants en la conversa.¹²

⁸ “Una carta inèdita de G. K. Chesterton”, *La Nova Revista*, 1 (1927), 84-85.

⁹ *La vera efigie del Poverello*, dins *Miscel·lània de Filosofia Religiosa*, III (Barcelona: Editorial Franciscana – Llibreria Catalònia, 1927), pp. 29-31. Josep M. Capdevila la va ressenyar a *La Paraula Cristiana*, 6 (1927), 368-462. Traduïda al francès per Adolphe de Falgairolle (*Le Véritable Visage du Poverello*. París: Le Livre Libre, 1929); M. Antònia Salvà en va fer una versió castellana, inèdita (mecanoscrit conservat a l'arxiu dels Caputxins de Sarrià).

¹⁰ Publicades primer a *Estudis Franciscans*, 39 (1927), 60-89; dins *Obra poètica completa. Proses literàries* (Barcelona: Selecta, 1948), pp. 883-944 (per a les cites de Chesterton, vegeu pp. 889, 914, 926 i 938).

¹¹ Vegeu Antoni Mora, “Les lluites del Pare Miquel d'Esplugues. Uns episodis de Filosofia (i) Política”, dins *Pensament i Filosofia a Catalunya II: 1924-1939*, ed. Josep Monserrat i Pompeu Casanovas (Barcelona: INEHC, 2003), pp. 11-32.

¹² “El Pare Miquel”, *Mirador*, 4 octubre 1934; vegeu també “Barbes”, *Mirador*, 28 gener 1932, dins *Obres completes: prosa* (Barcelona: Selecta, 1967), pp. 644-46 (645) i 531-533. La pinzellada franciscana acolorida, al seu torn, el retrat magnífic, i grotesc, que va pintar Sagarra sobre Chesterton, inspirat en el

L'esperit polèmic de Chesterton era un element que atreia particularment Esplugues, i no hem de trobar estrany, en aquest sentit, que el seu llibre predilecte de Chesterton fos *Orthodoxy* (1905), una obra primerenca de contingut religiós on quedava magníficament literaturitzat el tarannà polèmic de l'escriptor: “Tinc anys a damunt la taula i quasi no he acabat de llegir *Orthodoxy*, a mon entendre el seu llibre per excel·lència. El més dens, el més clar, el més original, el més representatiu” —afirmava Esplugues— i tot seguit il·lustrava la potència polèmica de l'obra amb un fragment que constituïa, en opinió del caputxí, un “cop mortal de necessitat”, “magnànim”, a “l'espiritualitat filosòfica, científica i religiosa que arrenca del Protestantisme”; en transcriu la part final:

en llenguatge absolutament objectiu i empíric hom pot afirmar que el més poderós i més evident *senyal* de follia és aquesta combinació de rigor lògic i d'esquifidesa d'esperit. Les teories de l'alienat us expliquen munió de coses, però no us les expliquen àmpliament. Llavors, si tinguéssim quelcom a tractar amb una ment amenaçada de follia, ens hauríem de preocupar, abans i tot que de donar-li arguments, de donar-li aire, de convèncer-lo que hi ha quelcom més clar i més refrigerant que no pas l'asfíxia d'un argument únic.¹³

De fet, *Orthodoxy* era un llibre polèmic ja en la seva gènesi, originat en una llarga controvèrsia sostinguda a les planes del setmanari socialista *Clarion* al voltant de la qüestió del lliure albir.¹⁴ La resposta a una polèmica marcaria també l'obra més

sopar ofert en homenatge a l'escriptor a l'Hotel Ritz de Barcelona: “L'alçada i el gruix de Chesterton comparats amb les dimensions dels homes del nostre país, agafen una proporció monstruosa, però situant-lo entre els homes del Nord, passaria com un personatge alt i gros, i prou. A la nostra taula, però, ens fa l'efecte d'un gegant llegendari i faceciós. Menjant, sembla un home endormiscat que es desperta cada moment, ara per beure un glopet, ara per dir dues paraules —aquestes paraules si són en francès el fan suar molt, perquè Chesterton com a bon anglès va pel món amb la impertinència magnífica de la seva llengua. Té una gran cabellera blanquinosa, i uns bigotassos d'aquells que serveixen per a caçar vianda i que donen a la persona que els posseeix un aspecte de morsa franciscana.” (“G. K. Chesterton”, *La Publicitat*, 11 maig 1926, p. 1, dins Sagarra, *Obres completes: prosa*, pp. 409-411). Vegeu Valentí Serra, *La Província de framenors caputxins de Catalunya*, p. 182.

¹³ Vegeu Esplugues, “*L'home perdurable*”, 291-97; el fragment transcrit (p. 296) procedeix del capítol segon d'*Orthodoxy* (“The Maniac”).

¹⁴ Vegeu David Dooley, “Introduction”, dins G. K. Chesterton, *Collected Works. Vol. I: Heretics, Orthodoxy, The Blatchford Controversies* (San Francisco: Ignatius, 1986), pp. 7-34 (26-34); el tomista Étienne Gilson qualificava *Orthodoxy* com la millor peça d'apologètica del segle (citada per Dooley, p. 34).

ambiciosa d'apologia del cristianisme de Chesterton, *The Everlasting Man* (1925). *L'home perdurable* era fruit d'una viva discussió amb un gran ressò a la premsa motivada per la visió de la història que havia divulgat el popular novel·lista H. G. Wells en *The Outline of History* (1920).¹⁵ Valorada en el seu conjunt, la trajectòria del polemista anglès no es pot dissociar de la seva carrera com a periodista, i l'hem d'entendre com a resultat d'una actitud crítica que Chesterton havia covat des de molt jove respecte dels valors imperants en l'època que li va tocar viure. Nascut a Londres el 1874, fill d'una família liberal de classe mitjana, Chesterton es va formar i educar en plena època victoriana, i va viure de prop totes les seguretats i optimismes materialistes que va generar una època d'esplendor industrial i científic, i d'expansió imperialista. Tota aquesta reacció també aflora, com veurem, en el seu llibre dedicat a Sant Francesc, el qual no està exempt ni de l'esperit polèmic que caracteritza la resta de la seva obra, ni del context periodístic en què aquest s'expandia.

La profunda simpatia que Chesterton sentia envers Sant Francesc explica fins a cert punt que el triés com a tema literari immediatament després de la seva conversió al catolicisme, esdevinguda un any abans.¹⁶ *St. Francis of Assisi*, de 1923, s'ha d'entendre

¹⁵ La polèmica va ser suscitada per l'escriptor catòlic anglès Hilaire Belloc (1870-1953), amic de Chesterton, amb una ressenya al *London Mercury*, 3 (1920), 43-62. Els seus atacs es van divulgar en la premsa catòlica anglosaxona (*Universe*, *Southern Cross*, *Catholic Bulletin*), i es van recollir dins *A Companion to Mr. Wells's "Outline of History"* (Londres: Sheed & Ward, 1926). Per a la resposta de Wells, vegeu *Mr. Belloc objects to "The Outline of History"* (London: Watts, 1926). Sobre la controvèrsia en general, vegeu Michael Coren, *The Invisible Man: The Life and Liberties of H. G. Wells* (London: Bloomsbury, 1994), pp. 151-70. La polèmica va tenir un ressò notable a Catalunya: Ramon Rucabado, situant-se en la línia de Belloc i emparant-se també en Chesterton, atacava el punt de vista anticatòlic de Wells ("L'Esbós de la Història, de H. G. Wells", *La Veu de Catalunya*, 10 juny 1926, p. 5). La publicació de la *Història del món* de Josep Pijoan va incitar de nou la reacció de Rucabado, contra Wells i Pijoan ("La Història del Món d'en Josep Pijoan", *La Veu de Catalunya*, 17 juliol 1926, p. 7). D'altra banda, a *La Veu de Catalunya* Prudenci Bertrana defensava la visió de Wells ("Heribert G. Wells, company d'estiueig", 16 setembre 1925, p. 5). La publicació de *L'home perdurable* va provocar igualment una reacció des del setmanari socialista *L'Opinió*: vegeu Jaume Miravittles, "Chesterton, marxant de fum", 12 maig 1928, p. 4; Albert Sans, "L'home, perdurable?", 23 juny 1928, p. 8; 7 juliol 1928, p. 5; 14 juliol 1928, p. 6; 28 juliol 1928, pp. 4, 6; 15 setembre 1928, p. 7; i Joan Sacs, "Cal distinguir", 21 juliol 1928, p. 1.). El mateix any es va publicar a França el pamflet de Belloc *M. Wells et Dieu* (París: Plon, 1928). Vegeu Sílvia Coll-Vinent, "El match Chesterton-Shaw: la polèmica i el periodisme d'entreguerres a Catalunya", *Revista de Catalunya* (nova etapa), núm. 107 (maig 1996), pp. 40-50.

¹⁶ La devoció de Chesterton per sant Francesc venia de lluny: ja en 1892 li va dedicar un poema, i més endavant un assaig, amb motiu de la mort d'Oscar Wilde (*The Speaker*, 1 desembre 1900). Vegeu Joseph

en clau autobiogràfica: tot explicant la vida del sant, o uns aspectes de la vida de sant Francesc, Chesterton ens revela un procés molt personal, i original, d'interpretació del cristianisme. No ens trobem, doncs, davant una biografia convencional, perquè Chesterton no pretén fer una semblança acurada del personatge. El *St. Francis of Assisi* s'assimilaria a les altres monografies que Chesterton va dedicar a figures amb les quals l'unia una gran simpatia —*Robert Browning* (1903), *Charles Dickens* (1906), *George B. Shaw* (1909), *William Blake* (1910), *William Cobbett* (1925), *Robert Louis Stevenson* (1927), *Chaucer* (1932) i *St. Thomas Aquinas* (1933). En totes elles, explicant el personatge, Chesterton s'explica ell mateix, la seva filosofia i el seu context.

Sant Francesc vist per Chesterton

La literatura és un marc de referència clau per entendre l'aproximació que Chesterton fa del sant. D'entrada, Chesterton emparenta sant Francesc amb un poeta romàntic, el poeta romàntic anglès per excel·lència, William Wordsworth (1770-1850). Sant Francesc hi és vist com un predecessor dels romàntics en el sentit que encarnava una sèrie de virtuts assimilables, als ulls de Chesterton, a l'esperit del Romanticisme: l'amor a la naturalesa i als animals, el sentit de la compassió social i el sentit dels perills espirituals engendrats per la prosperitat i l'acumulació de la propietat. En la seva monografia, l'esperit romàntic del sant és defensat, en primer lloc, en contraposició a l'escepticisme modern. Així, en el mateix primer capítol, Chesterton critica la visió que havia donat del sant un altre escriptor anglès, l'assagista i crític literari Matthew Arnold (1822-1888), el qual, com un altre cèlebre historiador i assagista, Ernest Renan (1823-1892), s'havia deixat endur per prejudicis escèptics i lloava el sant “segons el principi

Pearce, *Wisdom and Innocence: A Life of G. K. Chesterton* (Londres: Hodder & Stoughton, 1996), pp. 291-300; “Chesterton and Saint Francis”, dins *Literary Giants, Literary Catholics* (San Francisco: Ignatius, 2005).

de l'ou del vicari”.¹⁷ Chesterton ens il·lustra aquesta crítica amb una popular historieta anglesa, “The Vicar’s Egg”, segons la qual —i reproduceix la nota precisa del traductor català de l’obra— “un vicari a qui havien servit un ou, quan li demanaren què li semblava, va contestar: «És bo, en parts». Com tots sabem, un ou no pot ser bo en parts; aquell ou era dolent, però el vicari no volia ofendre el seu amfitrió i va deixar aquest element en dubte”.¹⁸ Seguint aquest principi, Arnold es referia a l’ascetisme de l’Alverna com si fos una “infortunada taca” en la bella història del sant. Chesterton ataca aquesta visió recelosa de la vida del sant i, tot afilant les seves armes de polemista, escriu:

Representar Mont Alverna com un mer col·lapse de Francesc, és exactament el mateix que representar Mont Calvari com un mer col·lapse de Jesucrist. Aquelles muntanyes són muntanyes, per altres coses que siguin a més d’això, i no té solta de dir que són uns buits relatius o forats negatius a terra. Estaven palesament destinades a ésser punts culminants i fites. Tractar els Estigmes com una mena d’escàndol que cal tocar amb tendresa, però amb dolor, és exactament com tocar les cinc ferides originals de Jesucrist com cinc taques sobre la seva personalitat. Us pot desagradar la idea d’ascetisme, us pot repugnar igualment la idea de martiri; quant a això, podeu tenir una aversió honrada i natural per a tot el concepte de sacrifici simbolitzat per la creu. Però si és una aversió intel·ligent, encara retindreu la capacitat de veure l’essència de la història, de la història d’un màrtir o també de la història d’un monjo. No podreu lògicament llegir l’Evangeli i considerar la Crucifixió com un retrocés o una anticulminació o un accident en la vida de Jesucrist; és òbviament la punta de la història com la punta d’una espasa: l’espasa que va travessar el cor de la Mare de Déu.¹⁹

En Sant Francesc, Chesterton hi va trobar una figura romàntica que donava un exemple magnífic per fer front al racionalisme i a l’escepticisme del seu temps, el qual empalmava amb el de l’època victoriana en què s’havia format, tal com afirma al final

¹⁷ Aquesta visió d’Arnold procedeix de l’assaig “Pagan and Religious Sentiment”, dins *Essays in Criticism, First Series (1865)* (Londres: Macmillan, 1921), pp. 194-222. Arnold valora la figura de sant Francesc com a poeta, per la seva contribució a la religiositat popular, perquè la seva poesia apel·la al cor i a l’emoció espiritual. L’episodi de Mont Alverna hi és qualificat de “repulsive” i descrit com una mostra de “medieval Christian sentiment in its extreme measure of spiritualism overpassed” (p. 226). Aquest assaig figurava inclòs al volum d’Everyman’s Library, *Matthew Arnold’s Essays* (Londres: Dent, 1906), precedit d’una introducció de Chesterton. Arnold torna a ser citat cap al final del llibre, com a exemple de personatge escèptic victorià partidari “que els miracles no existeixen”, al costat dels filòsofs del segle XVIII i de Voltaire (*Sant Francesc d’Assís*, pp. 158-159).

¹⁸ *Sant Francesc d’Assís*, trad. Josep Delclòs Mollera (Andorra la Vella: Editorial Andorra, 1967), p. 13.

¹⁹ *Sant Francesc d’Assís*, p. 14.

del capítol: “La seva figura està com sobre una espècie de pont que uneix la meua infància amb la meua conversió a moltes altres coses, perquè l’encís de la seva religió havia penetrat també el racionalisme d’aquells vagues temps victorians”.²⁰

Dit en altres paraules, sant Francesc aportava tot un repte al món modern, i especialment al món modern regit pels periodistes. Des de la seva realitat com a periodista de Fleet Street —aquell carrer de Londres on es concentraven fins fa poc les seus dels principals diaris britànics—, Chesterton es proposava influir l’opinió pública amb una altra visió del món i de la història. Comença, així, en el segon capítol, “El món que Sant Francesc va trobar”, formulant una crítica mordaç a la ignorància de la història que ell detecta entre els seus col·legues periodistes. En reproduïm un fragment, on tornem a trobar exemplificada l’habilitat del polemista:

La innovació moderna que ha substituït amb el periodisme la història, o bé a la tradició que és com el xafardeig de la història, ha tingut almenys un efecte ben definit. Ha assegurat que tothom sentís només el final de la història.

Els periodistes solen imprimir sobre els ultimíssims capítols de les novel·les en serials (quan l’heroi i l’heroïna estan a punt d’abraçar-se en l’últim capítol, cosa que només una insondable perversitat no els va deixar fer en el primer), les paraules bastant desconcertants: “Podeu començar la història aquí”. Però això no és encara una paral·lel exacte, perquè els diaris donen alguna espècie de sumari de la novel·la, però mai no donen res que s’assembli ni remotament a un sumari de la història. Els diaris tracten no solament les notícies, sinó totes les altres coses, com si fossin enterament noves [...] Hi ha quelcom singularment significatiu en l’ús que fa el periodisme dels arxius de biografies. No se li acudeix mai de publicar la vida, fins que publica la mort.²¹

Chesterton incorpora aquí un joc de paraules que malauradament es perd en la traducció, és a dir, el joc amb l’homofonia dels mots “news[papers]”, “news” i “new”, amb el significat de “diaris”, “notícies” i “nou” respectivament (“Newspapers not only deal with news, but they deal with everything as if it were entirely new”), adequat per il·lustrar la seva tesi: els periodistes només estan interessats en “la novetat”; i

²⁰ *Sant Francesc d’Assís*, p. 18.

²¹ *Sant Francesc d’Assís*, p. 21.

l'acompanya d'un exemple —l'exemple del serial. Ell, com a periodista, pretén provocar reflexió i polèmica, i en aquest cas transmetre una peculiar visió de la història. Hem de fer esment, aquí, de la reivindicació que feia Chesterton de l'Edat Mitjana, amb tots els valors que ell hi veia associats: sentit de la comunitat, defensa dels gremis, sentit de l'honor, sentit de la lluita justa, i elogi del model polític i social de les petites ciutats i estats, com aquelles ciutats del nord d'Itàlia d'on van sorgir figures com sant Francesc, o com Dante.²² En el context del llibre sobre sant Francesc, la defensa de la història i del medievalisme tenia com a rerafons la polèmica, ja esmentada, que havia mantingut amb Wells. Per a Chesterton, *The Outline of History* era un exemple de la moderna història periodística que només mira la cua (“the modern tail-foremost type of journalistic history”), la qual pretenia ignorar el paper de l'Església i l'herència del cristianisme. Wells esdevenia, així, l'objecte d'un atac lapidari: “és evident que aquest distingit novel·lista va sofrir el mateix inconvenient que si l'haguessin obligat d'escriure una novel·la de la qual odiés l'heroi. Escriure història i odiar Roma, tant la pagana com la papal, és pràcticament odiar gairebé tot el que ha ocorregut. S'acosta molt a odiar la humanitat per raons humanitàries”.²³ La polèmica amb Wells va ser, sens dubte, un dels factors que va contribuir a l'èxit del llibre a Anglaterra, on en poc temps se'n van imprimir tretze edicions. El Chesterton polemista s'havia guanyat un lloc com a abanderat de la batalla contra l'escepticisme modern, de plena actualitat periodística.

En el gènere de la literatura religiosa el llibre també aportava una novetat: la forma literària sorprenent amb què Chesterton presentava sant Francesc. Això és el que intentaré explicar breument a través d'un fragment de l'obra, on es descriu un incident clau en la vida del protagonista. Un dia, mentre aquest estava venent vellut i brodats a

²² El medievalisme de Chesterton és un aspecte força tractat en la recepció catalana de l'escriptor: vegeu, per exemple, “El medievalisme de G. K. Chesterton”, traducció i comentari de Joan Crexells d'un fragment de la columna de Chesterton a l'*Illustrated London News*, dins *Revista de Catalunya*, 1 (1924), 101; Tomàs Garcés, “Chesterton i l'edat mitjana”, *La Publicitat*, 16 gener 1925, p. 1.

²³ *Sant Francesc d'Assís*, pp. 26-27.

un comerciant important de la ciutat, va passar un captaire demanant caritat; Francesc, tot respectant les normes d'urbanitat de l'època, va anar conduint una doble conversa (amb el comerciant i el captaire a la vegada), però al final:

posà a terme com va poder al seu negoci amb el comerciant, i quan hagué acabat va veure que el captaire se n'havia anat. Francesc va saltar de la seva parada, deixant totes les bales de vellut i brodats darrera seu sense aparent protecció i travessà corrents la plaça del mercat, com una sageta sortint de l'arc. Sempre corrent, va perfilar el laberint de carrers estrets i tortuosos de la petita ciutat buscant el seu captaire, el qual va trobar finalment, i va carregar de diners aquell mendicant atònit. Llavors s'estirà, per dir-ho així, i va jurar davant Déu que mai en la seva vida no refusaria ajut a un pobre. La impetuosa sinceritat d'aquesta decisió és extremament característica. Mai no hi hagué un home tan poc temerós de les seves pròpies promeses. La seva vida fou un tumult de vots atrevits; de vots atrevits que van sortir bé.²⁴

L'admirable qualitat il·lustrativa es pot veure en el fragment en la capacitat de visualitzar d'una llambregada l'esperit ràpid de sant Francesc a l'hora de prendre una decisió que gira completament el curs de la seva vida. Aquesta habilitat il·lustrativa es prodiga en tot el llibre, en l'ús constant d'anècdotes, imatges, comparacions, juxtaposicions d'exemples i contra-exemples, i confereix a la biografia una gran força imaginativa. En la descripció d'un miracle, podem apreciar la plasticitat i el dramatisme de la ploma de Chesterton:

Es diu que quan Sant Francesc estava fent a la seva manera senzilla una representació del Naixement de Betlem, amb reis i àngels en llurs enravenades i alegres vestidures medievals i perruques daurades que servien d'aurèola, es produí un miracle ple de glòria franciscana. El Sant Nen era una nina de fusta o bambino, i es diu que ell el va abraçar i que la imatge prengué vida als seus braços. Certament no pensava ell en coses de menys importància, però podem dir almenys que una cosa prengué vida als seus braços, i d'aquesta vida en diem el drama. Exceptuant el seu intens amor individual per la cançó, ell potser no va incorporar aquest esperit en cap d'aquestes arts. Era ell mateix l'esperit que prenia corporeïtat. Era ell l'essència i substància espiritual que caminava pel món abans que ningú no hagués vist aquestes coses en les formes visibles que se'n deriven: un foc errant, com si no vingués d'enlloc, al qual els homes més

²⁴ *Sant Francesc d'Assís*, pp. 46-47.

materialitzats podien encendre alhora atxes i candeles. Era l'ànima de la civilització medieval abans i tot que trobés un cos.²⁵

L'última imatge, la imatge del foc errant associada al sant, és recurrent en tota l'obra, la qual escaientment el poeta Guerau de Liost (pseudònim de Jaume Bofill i Mates) va qualificar de “fulgurant assaig”.²⁶ En la imaginació d'un altre poeta català, Tomàs Garcés, el dinamisme, l'energia i l'esperit atlètic de Francesc van quedar projectats en la representació del mateix Chesterton com a home de lletres i de pensament:

En les lletres d'avui, Chesterton fa el paper del monjo. Dilucida qüestions prèvies. Contra els absurds de l'època exercita el seu atletisme sanitosos [...] propaga la veritat i combat l'error, sense treva, amb esperit jovial, brandant els focs d'artifici — que són alhora martells lògics — de les seves paradoxes.²⁷

El terme de comparació, en aquest cas, no era sant Francesc, sinó una altre figura medieval: el frare que apareixia al final del primer capítol d'*Herètics*, quan tot d'una s'apaguen els llums dels fanals per causa d'una batalla entre profetes moderns, i han de discutir a les fosques. Manuel Trens utilitzava la mateixa imatge, tot associant-la a la llum dels estigmes roents de Sant Francesc, necessària, creia ell, per salvar l'art contemporani de la influència dels moderns.²⁸

Sant Francesc i Chesterton, *Jongleurs de Dieu*

Sant Francesc, segons Chesterton, és vist en primer lloc com un poeta, “un dels primeríssims poetes nacionals en els dialectes purament nacionals d'Europa”.²⁹ Un poeta medieval, és a dir, un trobador, o, millor, un joglar, un mim. Chesterton juga amb el conegut símil de sant Francesc vist com a Joglar de Déu (expressió amb què el sant anomenava els seus seguidors) i amb la paràbola del Saltimbanqui de la Mare de Déu

²⁵ *Sant Francesc d'Assís*, pp. 184-185.

²⁶ *Notes sobre l'esperit de Sant Francesc*, p. 889.

²⁷ Comentari de Tomàs Garcés sobre *Herètics*, reproduït a *La Nova Revista*, 5 (1928), 283.

²⁸ “Sant Francesc i l'art contemporani”, *Vida Cristiana*, 14 (1926-27), 21-26 (25-26).

²⁹ *Sant Francesc d'Assís*, p. 64.

per representar Francesc com el joglar que es posa de cap per avall davant de Nostra Senyora per lloar-la i cantar; o el joglar com a bufó de la cort del Rei del Paradís. D'aquesta manera explica el joc acrobàtic a què sotmet el sant la seva visió del món: una visió invertida, de cap per avall, però precisament per això, creu Chesterton, molt més brillant i atractiva. Sosté Chesterton:

Aquesta visió invertida, tan més brillant, sorprenent i seductora, té una certa semblança amb el món que un místic com Sant Francesc veu cada dia. Però aquí hi ha la part essencial de la paràbola: el Saltimbanqui de Nostra Senyora no es va posar sobre el cap “amb la intenció” de veure flors i arbres amb visió més clara o sorprenent; no ho va fer ni se li hauria acudit mai de fer-ho. El saltimbanqui de Nostra Senyora es va posar dret sobre el cap per agradar la Mare de Déu. Si Sant Francesc hagués fet el mateix, com era molt capaç de fer-ho, ho hauria fet originàriament pel mateix motiu. És “després” d'això que el seu entusiasme s'hauria estès i hauria donat com una aurèola als cantells de totes les coses del món [...] Tot el seu punt de vista era que el secret de recobrar els goigs naturals consistia a mirar-los a la claror d'un goig sobrenatural. Dit d'una altra manera, ell repetia en la seva pròpia persona aquell procés històric que hem observat en el capítol d'introducció: la vigília d'ascetisme que té per final la visió d'un món natural fet nou.³⁰

Aquesta visió sorprenent que comporta mirar el món a l'inrevés constitueix un principi fonamental en l'estètica chestertoniana.³¹ Per expressar millor l'estranyesa de les coses ordinàries, que d'ordinàries que són esdevenen rutina però que no per això deixen de ser meravelloses i estranyes, no hi ha res millor, diria Chesterton, que veure-les, de cop i volta, des d'un nou angle. Perquè, segons ell, la realitat és sempre més estranya, més sorprenent i més meravellosa que qualsevol ficció. Afirmar més endavant, en el mateix capítol cinquè dedicat al “Joglar de Déu”: “aquesta vida ordinària és una cosa admirable en si mateixa; però és la vida ordinària la que està feta d'imaginació, molt més que la vida contemplativa. Qui ha vist tot el món penjat d'un cabell a la mercè de Déu, ha vist la veritat; podríem gairebé dir la freda veritat. Qui ha contemplat la visió

³⁰ *Sant Francesc d'Assís*, p. 82.

³¹ J. R. R. Tolkien la resumeix amb el terme *Mooreeffoc* (=Coffee-room), encunyat pel mateix Chesterton “to denote queerness of things that have become trite, when they are seen suddenly from a new angle”: vegeu *Poems and Stories* (Londres: Harper Collins, 1992), p. 166.

de la seva ciutat cap per avall, l’ha vista pròpiament cap per amunt”.³² Un punt central d’aquesta estètica és la defensa chestertoniana del sentit del grotesc, tan explotat en les seves fantasies i assaigs, sempre al servei de la transmissió d’una filosofia. Aquest principi ja l’havia divulgat en un assaig molt anterior, en el qual justificava la legitimitat de fer servir termes grotescos en la discussió de coses serioses, també per parlar de religió:

There seems to be some sort of idea that you are not treating a subject properly if you eulogise it with fantastic terms or defend it by grotesque examples. Yet the truth is equally solemn whatever figures or examples its exponent adopts [...] There is a distinct philosophical advantage in using grotesque terms in a serious discussion. I think seriously, on the whole, that the more serious is the discussion the more grotesque should be the terms [...] It is the test of a good philosophy whether you can defend it grotesquely. It is the test of a good religion whether you can joke about it.³³

[Sembla que hi ha la idea generalitzada que no es pot tractar una qüestió amb propietat si se’n fa l’elogi amb termes fantàstics o la defensa amb exemples grotescos. Però el cert és que la veritat és igualment solemne siguin quins siguin els exemples i les figures que adopti el qui l’exposa [...] Hi ha un clar avantatge filosòfic en la utilització de termes grotescos en una discussió seriosa. Crec seriosament, en general, que com més seriosa és la discussió més grotescos n’han de ser els termes [...] És la prova d’una bona filosofia el fet que es pugui defensar grotescament. És la prova d’una bona religió el fet que se’n pugui fer broma.]

Chesterton adopta una actitud d’exaltació de la imaginació, de la fantasia, del grotesc i de l’humor, per defensar una visió de la vida, val a dir, per a ell, la vida ordinària de l’home normal i corrent. Aquí trobava un altre punt d’empatia amb Francesc: Chesterton n’exaltava l’actitud vitalista, positiva, i d’home feliç en contemplar les coses senzilles, feliç també en la nuesa absoluta, però aquesta contemplació passava pel sentit de l’humor. Chesterton afirmava que sant Francesc realment era ascètic, però afegia tot seguit que “certament no era sorrut” (“he certainly

³² *Sant Francesc d’Assís*, p. 89.

³³ “Spiritualism” (1906), dins *All Things Considered* (Londres: Methuen, 1908), pp. 151-156 (151-152). Sobre el sentit del grotesc en Chesterton, vegeu Arthur Clayborough, *The Grotesque in English Literature* (Oxford: Oxford University Press, 1965), pp. 58-62.

was ascetical and he certainly was not gloomy”).³⁴ L’alegria franciscana era per Chesterton l’altra gran arma per fer front a l’esperit pessimista i escèptic de la mentalitat moderna.

Conclusió

Chesterton reconeixia que amb la seva biografia havia volgut donar un esquema de caràcter humà, un esbós, diríem, d’assaig psicològic. Ja hem dit que era ben lluny de les seves intencions oferir un retrat objectiu i documentat de la vida de Francesc d’Assís. Davant l’allau de llegendes i anècdotes i bibliografia sobre el sant, Chesterton —així ho afirma cap al final del llibre— opta per un camí: “el de seguir una línia d’explicació i mencionar solament una anècdota aquí i allà, perquè il·lustra aquesta explicació”.³⁵ Aquest mètode esquemàtic anava a parar sempre a l’essència del caràcter del sant, i a l’essència del pensament de Chesterton, al cor de les seves idees literàries, socials i polítiques. Chesterton va retallant el perfil de Sant Francesc com a heroi humanitari per excel·lència, ben distanciat del filantrop i ben acostat a l’home corrent, un tret que resumia, amb el seu peculiar estil paradoxal, així: “ Un amic de l’home s’acosta molt al contrari d’un filantrop [...] Pot dir-se que un filantrop estima els antropoids. Però Sant Francesc no estimava la humanitat sinó l’home, com no estimava el cristianisme sinó Crist”.³⁶ Tot perfilant-ne el retrat, Chesterton explica finalment el caràcter enterament democràtic que hi veu encarnat, com a portador d’un essencial “optimisme democràtic” que es demostra en l’estimació dels homes corrents i les coses ordinàries, i en la seva satisfacció amb les coses petites, en el profund convenciment que un home (individualment, mai en general) sempre sobresurt, distingit de la multitud o del desert:

³⁴ *Sant Francesc d’Assís*, p. 92; *St. Francis of Assisi*, p. 92.

³⁵ *Sant Francesc d’Assís*, p. 166.

³⁶ *Sant Francesc d’Assís*, pp. 15-16.

He dit que Sant Francesc, deliberadament, no veia el bosc a causa dels arbres. Encara és més veritat que deliberadament no veia la multitud a causa dels homes. El que distingeix aquest molt autèntic demòcrata de qualsevol simple demagog, és que mai no va enganyar ningú ni tampoc s'enganyà ell mateix amb la il·lusió de la suggestió de les masses. Fos quin fos el seu gust pels monstres, ell no veié davant seu cap bèstia de molts caps. Ell només veia la imatge de Déu multiplicada, però mai monòtona. Per ell, un home sempre era un home i no desapareixia més dins una multitud densa que enmig d'un desert.³⁷

És un dels missatges de la vida del sant sobre el qual insisteix més la biografia.

Ja arribant al final, al capítol dedicat a “El testament de Sant Francesc”, Chesterton resumeix el vot de pobresa, aquell que era font d'inspiració de molta doctrina social catòlica, i que trobava una última síntesi en la frase “Deus est Deus pauperum”:

Un altre corrent d'inspiració individual, totalment diferent, se'n deriva en gran part: tota aquella energia reformadora dels temps medievals i moderns que va a càrrec de *Deus est Deus Pauperum*. El seu ardor abstracte per als éssers humans estava en una multitud de lleis medievals justes contra l'orgull i la crueltat de l'opulència; estava avui darrera molt d'allò que se'n diu vagament Cristià Socialista i que pot dir-se'n més exactament Catòlic Demòcrata. No voldria pretendre ningú, ni de la part artística, ni de la social, que aquestes coses no haurien existit sense ell; i no obstant això, és estrictament veritat de dir que no podem ara imaginar-les sense ell, ja que ell ha viscut i ha canviat el món.³⁸

També hauria de ser una de les fonts d'inspiració per a la doctrina social propugnada per Chesterton, l'anomenat “distributisme” (una proposta prou atrevida plantejada com a alternativa al gran capitalisme i al socialisme), que havia de divulgar al cap de poc a través del *G. K.'s Weekly*, un setmanari al qual es va dedicar intensament l'última etapa de la seva vida (1925-1936). A Catalunya, Pau Romeva s'encarregaria de donar-la a conèixer amb tot detall.³⁹

Si una analogia es pot establir entre Chesterton i Sant Francesc, aquesta ha de passar per la conjunció de l'humanista i l'humorista. “La filosofia d'un humorista” era el títol amb què s'iniciava aquell llarg assaig que va fer publicar el pare Miquel

³⁷ *Sant Francesc d'Assís*, p. 111.

³⁸ *Sant Francesc d'Assís*, p. 185.

³⁹ Vegeu Pau Romeva, *Textos sobre Chesterton*, pp. 6, 21-34, 80-85.

d'Esplugues a *Estudios Franciscanos*, abans que Chesterton escrivís el *St. Francis*. L'autor, Tonquédec, es mostrava reticent a estones envers l'excessiva literaturització practicada per Chesterton, per les seves excentricitats i l'ús immoderat del misticisme, que podien fer malentendre el sentit d'algun dogma, però insistia a assimilar el Chesterton filòsof amb el literat, com ho va fer més endavant Romeva, el principal divulgador català de Chesterton. Per Romeva, Chesterton era també un poeta, un poeta amb idees i amb una filosofia pròpia, i precisament d'aquesta condició de poeta podien arrencar les ocasionals reticències envers la seva filosofia:

Les seves idees són sovint pastades amb imatges, la seva argumentació és sovint una seqüència d'il·lustracions. Això crea una certa dificultat a aquells que aspirin a fer-li una justícia total, i és que han d'anar a trobar la seva filosofia a través de la seva poesia. Es pot fer justícia a la seva poesia prescindint del fet que ell és a la seva manera un filòsof, però no es pot fer justícia a la seva filosofia sense tenir en compte que ell és també un poeta.⁴⁰

A la condició de poeta hauríem d'afegir, seguint Tonquédec, la de l'humorista. El símil del joglar de Déu aplicat a Chesterton es va estendre entre els admiradors catalans que el van acompanyar quan va venir a Barcelona. El seu amfitrió, el poeta Josep M. Junoy, un dia li va dir: “Vós heu posat la rialla de Voltaire al servei de Déu”. La frase va fer fortuna entre els escriptors i periodistes catalans dels anys vint, i sembla que a Chesterton també li va plaure.⁴¹

⁴⁰ Pau Romeva, “Pròleg” a *Herètics*, dins *Textos sobre Chesterton*, p. 37. Tomàs Carreras i Artau destaca el fons poètic en les produccions filosòfiques del franciscanisme, i considera que la filosofia franciscana, més que constituir una escola de pensament, és com “un estol d'homes d'individualitat molt accentuada, animats per un esperit comú molt intens, però cadascun dels quals viu personalment la seva filosofia, descrivint la seva peculiar òrbita”. Aquesta visió es podria aplicar al franciscanisme de Chesterton. Vegeu “El caràcter de la filosofia franciscana i l'esperit de Sant Francesc”, dins *Estudios filosóficos. II. Escritos histórico-filosóficos* (Barcelona: CSIC – Instituto “Luis Vives” de Filosofía, 1968), pp. 9-48 (46). Vegeu també Buenaventura de Puzol, “El franciscanismo de Chesterton”, *Floreçillas de San Francisco*, núm. 7 (juliol 1926), pp. 157-159.

⁴¹ Citada per Josep M. Capdevila, a “L'home perdurable”, *La Paraula Cristiana*, 6 (1927), 358-359.

SÍLVIA COLL-VINENT